

Leeftijdsbepaling en ondersoorten bij de Alk *Alca torda*.

1. Inleiding.

De Alk *Alca torda* behoort tot de zeevogels die zwaar te lijden hebben van olielozingen op zee. Vooral in de winter 1982/83 moet zich onder de Alken een ware slachting voltrokken hebben. Uit de vele meldingen van Alken op de telformulieren van het NSO bleek, dat leeftijdsbepaling bij deze soort nogal wat problemen opleverde. Veelal werd volstaan met een onderverdeling in adulte en juveniele vogels. Het is echter mogelijk om op eenvoudige wijze tot een veel nauwkeuriger leeftijdsbepaling te komen. Dit artikel besteedt

hieraan uitgebreid aandacht en zal ook een algemeen geldende notatie-methode aanreiken welke voor een ieder in het veld hanteerbaar kan zijn. Voorts vindt een korte bespreking plaats van de ondersoorten van de Alk.

2. Ondersoorten.

Het verspreidingsgebied van de Alk beperkt zich tot het Noord-atlantische gebied, waarbinnen een tweetal ondersoorten wordt onderscheiden:

- *Alca torda islandica* : IJsland, Far Øer, Groot Brittannië, Bretagne, de Kanaal-eilanden en Helgoland.
- *Alca torda torda* : Oostzeegebied, incl. Botnische Golf en Ladoga Meer, Noorwegen, Noord-Rusland (tot Witte Zee), West-Groenland en Oost-Canada.

Salomonsen (1944) noemde nog een derde ondersoort, *Alca torda pica*, welke hij onderscheidde aan een derde groef in de snavel. Inmiddels is deze onderverdeling herzien en worden deze vogels gerekend tot de nominaatvorm *torda* (Vaurie 1965).

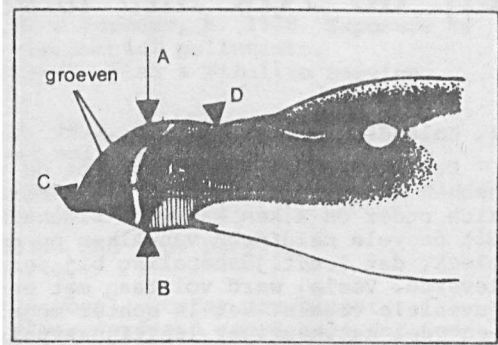
De verschillen tussen de ondersoorten *islandica* en *torda* zijn tamelijk duidelijk. De nominaatvorm *torda* is groter, heeft vooral een langere vleugel (tabel 1.) en een zwaardere, hogere snavel (tabel 2.) Natuurlijk komt overlap voor en vallen kleine individuen van *torda* in de maten van de grotere *islandica*-exemplaren. Evenals bij de Papegaaiduiker *Fratercula arctica* is bij de Alk het mannetje gewoonlijk iets forser dan het wijfje, maar ook hier geldt dat de overlap te groot is om op basis van maten tot een betrouwbare geslachtsvoorspelling te komen.

ondersoort	leeftijd/geslacht		vleugellengte (VL)
<i>islandica</i>	adult	♂♂	185 - 203 mm (extreem: 207)
	adult	♀♀	185 - 200 mm
	1e winter	♂♀	177 - 193 mm
<i>torda</i>	adult	♂♀	201 - 218 mm (Oostzee)
	adult	♀♂	203 - 223 mm (Groenland)

tabel 1. De vleugelmaten (VL) voor de beide ondersoorten van de Alk *Alca torda*.

Bij de nominaatvorm *torda* is de snavel iets hoger en langer dan de snavel van *islandica*. De snavellengte (SL) is gemeten vanaf de veerrand, terwijl de snavelhoogte (SH) vastgesteld wordt ter hoogte van de gonys (zie figuur 1.).

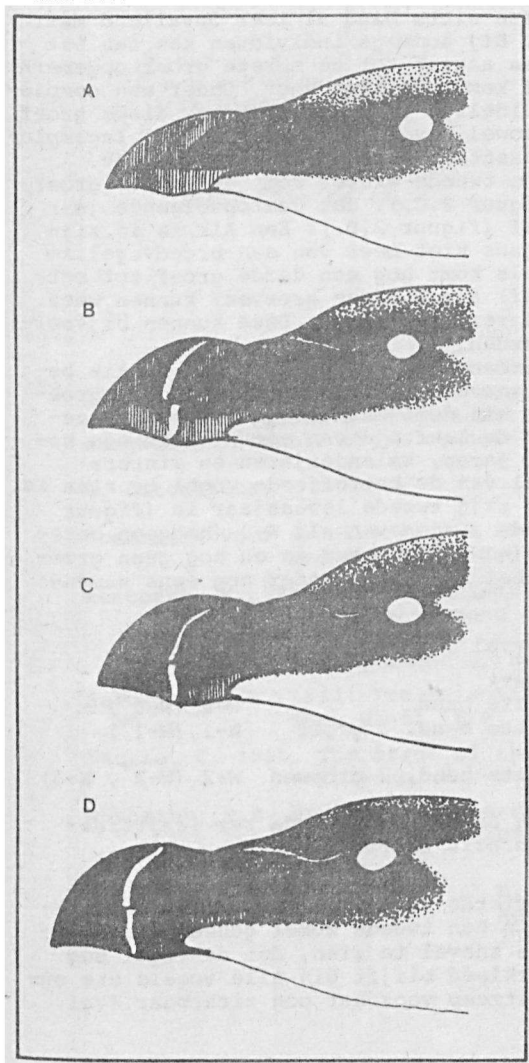
figuur 1. Snavelvorm van een adult winterkleed Alk *Alca torda* en de meetwijze van de snavel. SL= C-D, SH= A-B (B is de 'gonys').

ondersoort	leeftijd/geslacht	SL	SHmax
-islandica	adult ♂	30-35 mm	21-23 mm
	adult ♀	29-34 mm	20-22 mm
	1e winter ♂♀	26-31 mm	14-18 mm
-torda	adult ♂♀	32-38 mm	22-27 mm

tabel 2. Snavelmaten van de Alk, *Alca torda islandica* en *Alca torda torda*. Voor meetwijze zie figuur 1.

Beide ondersoorten van de Alk komen in Nederland voor als wintergast. De ondersoort *islandica* is veruit het talrijkst. Van de *Alca torda torda* konden tot 1970 20 vondsten achterhaald worden (CNA 1970); deze ondersoort is vermoedelijk wintergast in zeer klein aantal.

figuur 2.

Snavelvorm van de Alk *Alca torda*.

- A. eerste winterkleed (1e kalenderjaar)
- B. tweede winterkleed (2e/3e kalenderjaar)
- C. derde winterkleed (3e/4e kalenderjaar)
- D. vierde winterkleed, of ouder (adult) (ouder dan of gelijk 4e kalenderjaar)

naar: balgen uit het Zoölogisch Museum te Amsterdam; A. november, B. januari, C. maart, D. januari.

3. Leeftijdsbepaling.

Net als bij de Papegaaaiduiker, kan bij de Alk de leeftijd afgelezen worden aan de snavel. Ook bij de Alk neemt het aantal groeven in de snavel toe naarmate de vogel ouder wordt. Bij een volwassen Alk betekent dit, dat naast een witte band over de snavel er tenminste twee diepe zwarte groeven in de snavel zichtbaar zijn (vgl. figuur 1.). In tegenstelling tot de Papegaaaiduiker behoudt de Alk zijn snavelvorm in de winter.

Figuur 2. geeft de ontwikkeling van de snavel van de Alk weer. Daarin is te zien, dat een eerste jaars vogel (A.) een kleine, lage en geheel zwarte snavel heeft, zonder groeven en zonder witte band. In de loop van het tweede kalenderjaar groeit de snavel iets in de hoogte, terwijl de witte band over de snavel doorkomt. In de daarop volgende winter (2e-3ekj) is deze witte band al zeer opvallend maar een groef is nog niet aanwezig. Bij sommige individuen kan aan het eind van de tweede winter al een aanzet tot de eerste groef opgemerkt worden, maar een complete groef komt nog niet voor. Onder een complete groef wordt verstaan: een duidelijk te onderscheiden, diepe groef vóór de witte dwarsband, door zowel boven- als ondersnavel. Incomplete, of halve groeven (groef-aanzetten) worden als + aangemerkt. Gedurende het jaar volgend op de tweede winter komt de eerste groef tot ontwikkeling (3e winter, figuur 2.C.). Het daaropvolgende jaar tenslotte volgt een tweede groef (figuur 2.D.). Een Alk is in zijn vierde zomer volwassen, of althans niet meer van een broedvogel te onderscheiden. Bij sommige vogels komt nog een derde groef tot ontwikkeling. In zowel C (één groef) als D (twee groeven) kunnen weer de al eerder genoemde '+-exemplaren' voorkomen. Deze kunnen bijvoorbeeld als 1+ of 2+ genoteerd worden.

Samenvattend kan gesteld worden, dat de leeftijd van de Alk berekend wordt door bij de op de snavel aanwezige witte band en groeven één jaar op te tellen. Daar bij deze methode geen absolute zekerheid verkregen wordt omtrent de leeftijd van een Alk, is een notatiewijze gekozen die niet met jaren, kalenderjaren en winters werkt, maar met wat op de snavel van de betreffende vogel te zien is. Dus een Alk die vermoedelijk in zijn tweede levensjaar is (figuur 2.B.), wordt volgens deze methode aangegeven als W-0 (hetgeen betekent dat alleen een witte band (= W) zichtbaar is en nog geen groeven (dus 0). In onderstaande tabel is een en ander nog eens samengevat:

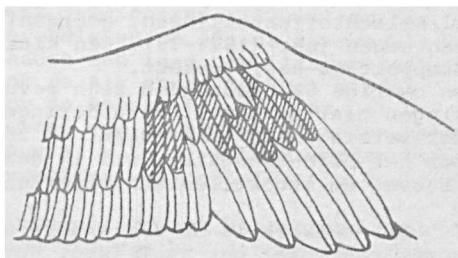
leeftijd	snavel	notatie
1e jaars (1e winter)	zwart	ZW
2e jaars (2e winter)	witte band	W-0 (W-0 ⁺)
3e jaars (3e winter)	witte band, 1 groef	W-1 (W-1 ⁺)
4e jaars (4e winter en ouder)	witte band, 2 groeven	W-2 (W-2 ⁺ , W-3)

tabel 3. Snaveltekening van de Alk Alca torda per leeftijds-categorie en de notatie daarvan.

Hoewel de Alk pas in zijn vierde levensjaar het volwassen stadium bereikt, kunnen vogels al in hun tweede zomer geheel in zomerkleed zijn. Dan is alleen aan de snavel te zien, dat de vogel nog niet volwassen is. In het winterkleed blijft bij alle vogels die ouder zijn dan één jaar de witte streep voor het oog zichtbaar (vgl. figuur 2.B-D.).

Naast leeftijdsbepaling aan de hand van de snavelvorm, kunnen bij de Alk, evenals bij de Zeekoet *Uria aalge*, eerste jaars vogels worden onderscheiden van oudere jaars dieren door de grote armpendekveren op de bovenvleugel te bekijken. Bij eerste jaars Alken zijn de uiterste 2-3 armpendekveren donkerbruin (als de grote handpendekveren), terwijl de rest van de serie armpendekveren zwart is. Hierdoor ontstaat een contrast, dat in figuur 3. schematisch is weergegeven (naar Kuschert et al. 1981). Dit kenmerk komt goed van pas, wanneer alleen de vleugels van een Alk gevonden worden, hetgeen regelmatig het geval is. Met dit kleurverschil kunnen echter uitsluitend eerste jaars vogels worden herkend.

figuur 3. Bovenvleugel van een eerste jaars Alk *Alca torda*. De gearceerde veren zijn donkerbruin.
(naar: Kuschert et al. 1981). Zie teket.

Met behulp van de bovengenoemde manieren om te komen tot een leeftijdsbepaling van Alken, moet het mogelijk zijn om de vanaf nu gevonden vogels goed op leeftijd te brengen en dit volgens de aangegeven notatie-wijze op het telformulier aan te geven.

4. Literatuur.

- Commissie voor de Nederlandse Avifauna (CNA) 1970. Avifauna van Nederland, 2e druk, Brill, Leiden.
- Kuschert, H., Ekelöf, O. & Fleet, D.M. 1981. Neue Kriterien zur Altersbestimmung der Trottellumme (*Uria aalge*) und des Tordalken (*Alca torda*). Seevögel bnd 2, Heft 3:58-61.
- Salomonsen, F. 1944. The Atlantic Alcidae. Göteborgs K.Vett.O.Vitter Samh.Handl. F 6, ser.B., bnd 3., no. 5.
- Vaurie, C. 1965. The Birds of the Palearctic Fauna. A Systematic Reference, Non-Passeriformes. London.
- Witherby, H.F. et al. 1965. Handbook of British Birds, vol 5. (ninth impression). London.

F.J.Maas
Rozendijk 24
1791 PE Den Burg Texel